

BOEKBESPREKINGEN

SHAKESPEARE EN SYPHILIS

Johannes Fabricius, *Syphilis in Shakespeare's England* (Londen, en Bristol, PA: Jessica Kingsley Publishers, 1994), xvi + 296 pp. [53 ill.] (ISBN 1-85302-270-5- pb.)

Deze opmerkelijke studie over syfilis in Shakespeares Engeland is al een aantal jaren in de boekhandel te verkrijgen. Toch is zij betrekkelijk onopgemerkt bijgezet in het pantheon van studies dat gewijd aan is Englands bekendste toneelschrijver, ook al vinden wij Fabricius wel terug in het werk dat Keir Elam de afgelopen jaren heeft gewijd aan de poëtica van de pest.¹ Aangezien er sinds 1994 alweer een aantal nieuwe studies over dit onderwerp zijn verschenen, studies met een aanzienlijk smallere focus, kan het geen kwaad om alsnog kort stil te staan bij de merites van Fabricius' werk.

Syphilis in Shakespeare's England is een studie over de venerische ziekte die met name tijdens de vroegmoderne periode de gemoederen nogal bezighield. Waar ter wereld de ziekte echt vandaan kwam wist niemand, en die onzekerheid is tot op heden ook niet echt weggenomen. De strijd tussen de zgn. Nieuwe-Wereld-theorie en de Afrika-theorie is nog niet beslecht. Zeker omdat de ziekte zich, gezien vanuit een Europees perspectief, voor het eerst in 1493 in Spanje manifesteerde, is door velen - waaronder ook de Spanjaard Ruy Diaz de Isla (1462-1542), één van de artsen die de eerste patiënten onderzocht - aangenomen dat Christoffor Columbus en zijn mannen deze vloek uit de Nieuwe Wereld meebrachten. Deze gedachte ligt tevens ten grondslag aan Girolamo Fracastorio's beroemde Latijnse gedicht getiteld *Syphilidis, seu Morbi Gallici* (1530), ook al wordt hier, om politieke redenen, en hoofdzakelijk middels de titel, de schuld op de schouders van de Fransen geladen. Elk land beschuldigde natuurlijk graag een ander land, en bij voorkeur een buurland of een overheersende natie. Zo noemden de Fransen syfilis de pokken van Napels, terwijl men in Portugal sprak van de Castiliaanse ziekte. De inheemse bevolking van de Portugese koloniën spraken natuurlijk van de Portugese ziekte, en dat deden ook de Japanners. De Turken hadden de keuze tussen de ziekte van de christenen of die van de Fransen, terwijl de Russen de voorkeur gaven aan de Poolse ziekte als benaming voor het lichamelijke onheil waarvan de verschrikkingen door Fabricius op plastische wijze worden geschilderd.

De studie van Fabricius onderscheidt zich in een aantal belangrijke opzichten van haar voorgangers. De aandacht wordt hier niet alleen gevestigd op Shakespeare, maar ook op zijn vele tijdgenoten die vaker wel dan niet ten onrechte bij hem in de schaduw blijven staan, en die in de vele verhandelingen over het thema Shakespeare-en-syfilis niet of nauwelijks aan bod kwamen. Thomas Dekker, Ben Jonson,

William Davenant, Francis Beaumont, John Fletcher, en vele anderen worden betrokken bij het vertoog over syfilis in het vroegmoderne Engeland. Daarmee is echter niet gezegd dat deze auteurs op hun letterkundige merites zijn geselecteerd. Veel van Shakespeares tijdgenoten die in deze studie voorkomen, hebben zich ook met theater beziggehouden, maar men kan niet zeggen dat een poging wordt ondernomen om te zien in hoeverre syfilis als thema of als een obsessie op een letterkundige manier werd vormgegeven. Voorop staat het nut van de letterkunde voor interdisciplinair onderzoek, waarbij de medische en sociale wetenschappen in arren moede moeten terugvallen op teksten die in de geesteswetenschappen "literatuur" worden genoemd. De belangstelling echter, juist voor de teksten van Shakespeare en die van zijn tijdgenoten, maakt *Syphilis in Shakespeare's England* tot een encyclopedisch werk dat op dit gebied dat zijn gelijke niet kent, en dus onmisbaar is. Een andere grote verdienste is dat Fabricius zich rekenschap geeft van het internationale kader waarin de ziekte en de letterkundige manifestaties ervan in eerste instantie dienen te worden gezien. De lezer krijgt een indrukwekkend beeld van de internationale bezorgdheid. Intrigerend is het voorbeeld van een Duits bidplaatje voor de Franse Saint-Denis. Tot deze martelaar baden onze vroegmoderne oosterburen omdat hij toch al het leven had gered van zoveel Fransen. Dit is wel een heel vreemde omgang met de "Franse" ziekte: gezien het vermoeden in Duitsland dat de ziekte uit Frankrijk stamde, zou men eerder een xenofobe houding hebben verwacht dan een verkapte vorm van xenofilie.

In de loop van zijn studie besteedt Fabricius uitgebreid aandacht aan het probleem om, historisch gezien, syfilis te identificeren. Syfilis was sowieso moeilijk te onderscheiden van gonorrhoe. Voorts bieden de diagnoses die artsen destijds stelden meestal geen goede leidraad. Daar kwam nog bij dat syfilis in een gevorderd stadium bij een verzwakt lichaam bijna elke denkbare ziekte een kans gaf om zich te manifesteren. En dan was er natuurlijk nog de schaamte van het individu die leidde tot geheimzinnigheid, als gevolg waarvan waardevolle feiten voorgoed aan het oog zijn onttrokken. Ondanks deze praktische problemen om syfilis te identificeren is er voldoende bewijs om aan te nemen dat de ziekte zich verspreidde en een zéér grote bron van zorg was. Vanzelfsprekend speelde de prostitutie in de grote steden een niet te onderschatten rol bij de verspreiding, en dit beeld lijkt ook te worden bevestigd door het Engelse Renaissance-toneel waar de hoofdstedelijke infrastructuur met centraal het bordeel (als bron van de ziekte) en de barbier (waar pogingen werden ondernomen om de klant te genezen) op realistische en vaak ook satirische wijze wordt afgeschilderd. Ook in het toneel zien wij de maatregelen die van overheidswege werden genomen om het onheil te keren. Het sluiten van bordelen was een voor de hand liggende oplossing en in het toneel, zoals in Shakespeares *Measure for Measure*, zijn daarbij onmiskenbaar puriteinse overwegingen te bespeuren. Fabricius overweegt kort of het puritanisme met zijn strikte programma van morele zuiverheid als tegenreactie kan worden gezien op de verspreiding van syfilis tijdens de

vroegmoderne periode. Het blijft echter bij een speculatieve gedachte. Fabricius kan de bewering niet hard maken, evenmin als Stanislav Andreski trouwens, die al eens eerder, in zijn *Syphilis, Puritanism and Witch Hunts* (1989), slechts tot zo'n intrigerende uitspraak kon komen door zich niet te bekommeren om enig bewijsmateriaal.

Eén vraag die Fabricius zich met zijn opmerkelijke belangstelling voor het internationale kader niet stelt is hoe het kwam dat een epidemische ziekte als syfilis zo'n verdeeldheid teweegbracht onder de vroegmoderne naties, iets dat bij voorbeeld nooit het geval is geweest met de pest. Een mogelijke verklaring voor de beschuldigingen over en weer lijkt te zijn dat syfilis een ziekte was die men door persoonlijk contact opliep en als gevolg van een zéér specifieke handeling, te weten seksueel contact met een ander individu. De pest daarentegen, kon je in principe van iedereen krijgen. De puriteinen vreesden dat je de pest zou oplopen bij grootschalige evenementen waar veel mensen elkaar in het gezicht stonden te ademen, en dachten hierbij zoals wij weten eerder aan het theater dan de kerk. De pest kon je krijgen van niemand in het bijzonder; met syfilis lag het even anders - daar waren handeling en noodlot nauwer met elkaar verbonden, en was de schuldvraag snel beantwoord. Tegen deze achtergrond heeft het er alle schijn van dat ondanks (maar misschien ook juist door) de vele onzekerheden die er bestonden over syfilis, het voorspelbare en het aanwijsbare ervan, en bovenal ook de persoonlijke "betrokkenheid" bij de eerste besmetting aan de basis liggen van de vele speculaties over landen, of liever volkeren en volkskarakters die verantwoordelijk konden worden gesteld voor de vervloekte ziekte. Wanneer op individueel niveau de schuldvraag betrekkelijk snel kon worden beantwoord, dan was het ook op internationaal niveau niet moeilijk om iemand de zwartepiet toe te spelen. Zeker daar waar de vroegmoderne opvatting van persoonlijke identiteit en verantwoordelijkheid overloopt in het begrip van nationale identiteit en groepsidentiteit, valt nog interessant onderzoek te doen, zeker met het rijk geïllustreerde boek van Fabricius. *Syphilis in Shakespeare's England* is een belangrijke en waardevolle bron, en de lezer zal graag de poging van Fabricius voor lief nemen om aan de hand van Shakespeares beeldspraak, op Jungiaanse wijze aan te tonen dat de man uit Stratford zelf aan syfilis zou hebben geleden, evenals een aantal van zijn collega's die tot een hoge risicogroep behoorden. De betrouwbaarheid van de harde feiten en logische inzichten waar *Syphilis in Shakespeare's England* bol van staat, wordt daardoor gelukkig niet aangetast.

Ton HOENSELAARS

NOOT

¹ Zie Keir Elam, "In What Chapter of His Bosom": Reading Shakespeare's Bodies", in *Alternative Shakespeares 2*, red. Terence Hawkes, (Londen: Routledge, 1996), p. 140-63.